

Volg de ster

Josia, koning met hart en ziel

Voorganger: Ds. Jurjen Zeilstra
Regenboogkerk Hilversum

Schriftlezing Oude Testament: 2 Koningen 22: 1-13 +
2 Koningen 23: 1-3 en 25

Tweede Schriftlezing: Romeinen 1: 1-7

Schriftlezing Evangelie: Matteüs 1: 1-17

Koning Josia scheurt zijn mantel,
16^e eeuwse prent, Maarten van
Heemskerck, British Museum

Inleiding

Josia was nog een kind toen hij koning werd. Zijn naam is in de bijbel verbonden met de restauratie van de tempel, die op dat moment in vervallen staat verkeerde. Toen bij die werkzaamheden een oud wetboek werd gevonden, besepte de koning hoezeer hijzelf en zijn volk tekort waren geschoten om de wil van God te doen.

Prediking

Gemeente van Christus,

Ons geloof staat in een context. Godsvertrouwen komt niet uit de lucht vallen. Het heeft betrekking op de uitdagingen waarmee wij worden geconfronteerd. Het is met vallen en opstaan verworven, of beter gezegd, ontvangen, eerst door hen die ons voorgingen en later pas door ons. Daarbij is het altijd zoeken en vinden geweest, of, beter gezegd, gezocht worden en gevonden worden. Die weg ging lang geleden langs het raadsel van leven en dood, voorouderverering, natuurgoden, vruchtbaarheidscultus, machtspolitiek, heilige plaatsen en tempels die werden opgebouwd en verwoest. Niet alleen in het aanbidden, het offeren en het vieren werden de vormen door mensen gevonden om met het heilige om te gaan. Het ging ook, telkens weer, over de onderlinge omgang met elkaar. Het ging over gerechtigheid en altijd weer waren mensen hartstochtelijk op zoek naar vrede: Vrede met de mensen, vrede met God, vrede met zichzelf.

De ster die wij volgen in deze tijd van Advent en Kerst leidt ons langs figuren uit het Oude Testament, die Gods bedoelingen in dit opzicht hebben willen verstaan. Zo staan wij stil bij fragmenten uit de stamboom die de evangelist Mattheüs aan het verhaal van Jezus van Nazareth, zoon van Maria, vooraf laat gaan: Juda de zoon van Jacob, Obed de zoon van Boaz en Ruth, koning David de zoon van Isaï... en vandaag koning Josia, zoon van Amos. Josia staat te boek als een echte zoekter en hervormer, een man met een hart, een man naar Gods hart. Hij krijgt een lovende recensie van de eindredacteur van de boeken Koningen:

Met hart en ziel en met inzet van al zijn krachten trachtte hij [Josia] de wetten van Mozes strikt na te leven en terug te keren tot de Heer, zoals geen van zijn voorgangers of opvolgers ooit gedaan heeft.¹

Dat is een vette pluim voor koning Josia. Hij is vandaag voor ons in deze tijd van Advent een beeldrager van kwaliteiten van iemand die God wil dienen. Zo wordt hij door de evangelist gezien als een van de voorlopers van Jezus Christus. Ik moet er eerlijk vertellen dat de eindredacteur van de boeken Koningen even is vergeten dat hij vrijwel dezelfde unieke pluim al eerder had weggegeven aan koning Hizkia. In 2 Koningen 18,5 lezen we:

Hizkia stelde zijn vertrouwen in de Heer, de God van Israël. Nooit, noch voor noch na zijn tijd, is hij geëvenaard, door geen van de koningen van Juda.²

¹ 2 Koningen 23,25.

Kortom, er wordt wanneer koning Josia wordt geprezen, een beetje overdreven omwille van het goede doel.³ De koningen van het Tienstammenrijk Israël en van het Tweestammenrijk Juda, de landstreek rondom Jeruzalem, zij worden in de bijbel in een zwartwit didactisch schema gezet als lesmateriaal voor latere generaties. Grofweg gaat het er steeds om of de betreffende koning heeft gedaan wat goed was of wat kwaad was in de ogen des Heren, een code als een maatstaf. Een van de grootste dieptepunten, in de ogen van de bijbelschrijver, is daarbij de goddeloze koning Manasse (ca. 698-642 v.Chr., koning ca. 687-642 v.Chr.) geweest, zoon van Hizkia en grootvader van koning Josia. Voor de bijbelschrijver was Manasse een waardeloze koning, echt een contrastfiguur, lesmateriaal hoe het niet moet. Maar diezelfde Manasse was lang aan de macht, als je de tijd van het regentschap aan het begin meetelt, volgens de bijbel, 55 jaar. Manasse heeft in de bijbel een slechte naam, maar naar menselijke maatstaven deed hij het misschien wel helemaal niet zo slecht. Hij moest rekening houden met een oppermachtig Assyrië en met allerlei godsdienstige invloeden. De buurstaat Noord-Israël, het Tienstammenrijk, was al in 722 v.Chr. door de Assyriërs onder de voet gelopen. Juda in het Zuiden was niet veel meer dan een landstreek rondom Jeruzalem, een bufferstaatje tussen Egypte in het Zuidwesten en de grootmachten Assyrië en in toenemende mate Babylonië in het Noordoosten. Koning Manasse kan een syncretist worden genoemd. Dat is iemand die zonder veel kritische opvattingen verschillende godsdiensten en culturen naast elkaar wil waarderen. Dit deed Manasse waarschijnlijk vooral vanwege politieke redenen, om de boel een beetje bij elkaar te houden. Dat laatste hoeft natuurlijk niet altijd verkeerd te zijn, integendeel. Maar de eindredactie van de bijbel verwerpt een dergelijk politiek functionaliseren van de religie als in het syncretisme radicaal. Manasses tolerantiestrategie wordt door de monotheïstische schrijvers streng veroordeeld. Baälverering, gewijde palen, offerhoogten, magische praktijken, uitbuiting van de armen en afgodsbeelden in de tempel van Jeruzalem waren volgens de schrijvers het gevolg. Sommigen hadden het zelfs over kinderofters, gruwelijk natuurlijk.⁴

Josia (ca. 638-620 v.Chr.) is daarentegen beeldrager van een koning naar Gods hart. Hij was nog een kind toen hij koning werd, mogelijk niet ouder dan 8 jaar. Zijn naam is in de bijbel verbonden met de restauratie van de tempel van Jeruzalem, waarvan op dat moment delen in verval staan verkeerde. In tegenstelling tot Manasse, waren Josia en zijn raadgevers voorstander van de strikt monotheïstische hervorming van de godsdienst.⁵ Toen bij werkzaamheden in de tempel een oud wetboek werd gevonden, vertelt het verhaal, liet de koning zich de oude woorden voorlezen. Wat hij hoorde schokte hem zeer en de koning scheurde zijn kleding als teken van boete en rouw. Hij beseftte dat hijzelf en zijn volk volledig tekort schoten om de wil van God te doen. De beschreven voorschriften waren schromelijk verwaarloosd. En allerlei goddeloze praktijken tierden welig. De rode draad in de hervorming van Josia, die dan krachtig doorzet, is dat Gods genade zichtbaar in zijn bevrijdend handelen ten aanzien van Israël vraagt om een betrokken antwoord van Gods volk. Het diende een antwoord te zijn van exclusieve toewijding aan de God van Israël. In termen van ethiek ging het om de dagelijkse geloofspraktijk. Andere goden moesten worden afgezworen. Magische, dat wil zeggen de godheid dwingende rituelen, en alles wat daarbij hoort moesten worden verworpen. Een programma moest worden opgezet als het ging om zorg voor armen, kwetsbaren, bijwoners en slaven. Het vereren van de ene God correspondeert volgens deze visie direct met het onderhouden van een rechtvaardige samenleving.⁶ Die verering moest zich concentreren op één plaats: in de tempel van Jeruzalem.

² 2 Koningen 18,5.

³ Brongers, H.A., *De prediking van het Oude Testament, II Koningen*, Nijkerk 1982, 222.

⁴ Vgl. C.D. Evans, 'Manasseh, King of Juda' in: Freedman, D.N., *Anchor Bible Dictionary*, IV, K-N, 496-499.

⁵ Kittel, R., *Gestalten und Gedanken in Israel. Geschichte eines Volkes in Charakterbildern*, Leipzig 1925, 322-326

⁶ Cgl. Vriezen, Th.C. en A.S. van der Woude, *Oudisraëlitische & Vroegjoodse literatuur*, Kampen 2000, 215-217.

Moderne geleerden zouden graag willen weten wat er precies stond in het oude boek dat hogepriester Chilkia had ontdekt. Waarschijnlijk ging het om een aantal wetsteksten die we nu terug kunnen vinden in Deuteronomium 12-26.⁷ Dergelijke teksten zouden inderdaad passen bij de grootscheepse cultische zuivering. Ook de centralisatie van de eredienst en de verplichting het Paasfeest als het maar enigszins kon in Jeruzalem te vieren komen uit Deuteronomium.⁸ Nergens vindt je die eisen in het boek Exodus. In de wetgeving die daar wordt gegeven, tegen de achtergrond van een zwerftocht door de woestijn, gaat het helemaal niet om een speciale plaats waar de Israëlieten God moeten aanbidden. In Exodus staat:

Op elke plaats waar ik mijn naam wil laten noemen,
zal ik naar jullie toe komen en je zegenen.⁹

Maar in Deuteronomium leest Josia heel iets anders:

De volken die u zult verdrijven, vereren hun goden op heuveltoppen en hoge bergen en onder bladerrijke bomen. U moet hun gewijde plaatsen met de grond gelijk maken, hun altaren slopen en hun gewijde stenen verbrijzelen; hun Asjerapalen moet u verbranden en hun godenbeelden in stukken hakken. Er mag niets overblijven dat aan die goden herinnert. Het is verboden om de Heer, uw God op allerlei plaatsen te vereren. U mag u daarvoor alleen naar de plaats begeven die hij in een van uw stamgebieden zal kiezen om er zijn naam te laten wonen. Ga dus naar de plaats waar hij woont...¹⁰

Josia hoort dus in Deuteronomium een oproep tot exclusieve toewijding aan de ene God van Israël. Onlosmakelijk daaraan verbonden volgt een nadere uitwerking van Gods leefregels. Zijn tempel staat in Jeruzalem en nergens anders. Daar worden die regels geleerd.¹¹ Monotheïsme wordt aangescherpt en gaat gepaard aan centralisatie. De uitwerking van de leefregels van Deuteronomium zijn gebouwd op de grote monotheïstische geloofsbelijdenis van Israël, het 'Sjema Israël':

Luister, Israël: de Heer, onze God, de Heer is de enige!
Heb daarom de Heer lief met hart en ziel
en met inzet van al uw krachten.¹²

Sommigen beschouwen het verhaal van de vondst van het boek in de tempel als verzonnen, 'een vrome leugen' om aan de hervormingsideeën van hogepriester Chilkia en van koning Josia, die zij al eerder hadden, een krachtige legitimering te verschaffen.¹³ Als de plannen van de koning allemaal al in een oud door Mozes gegeven wetboek te vinden waren, moesten mensen het immers wel aannemen. De meeste geleerden zijn het er echter over eens dat er toch echt een oudere verwaarloosde wetstekst moet zijn geweest, die bij restauratiewerkzaamheden werd ontdekt. De scherpe consequente doorvoering van de exclusieve verering van de ene God en de centralisatie van de eredienst in Jeruzalem is daarbij nieuw. Dat is iets uit de tijd van koning Josia en zal, in alle eerlijkheid, ook in zijn eigen belang zijn geweest. Lang heeft het allemaal niet geduurd. Josia leefde kort vóór de Babylonische Ballingschap. Het was een tijd van grote internationale spanningen. Het was zoals altijd onder de volken: opgaan, blinken en verzinken. De macht van de Assyriërs nam in de tijd van Josia snel af. Een nieuw rijk, dat van de Babyloniërs was in opkomst.¹⁴

⁷ Brongers, H.A., *De prediking van het Oude Testament, II Koningen*, Nijkerk 1982, 214.

⁸ Centralisatie (in Jeruzalem) is in Exodus 21-23 niet aan de orde, maar wel in Deuteronomium 12, 2-5.

⁹ Exodus 20,24b.

¹⁰ Deuteronomium 12, 2-5.

¹¹ Vgl. Psalm 119.

¹² Deuteronomium 6,5.

¹³ Zgn. *pius fraus*, een 'leugen om bestwil'.

¹⁴ De Assyrische hoofdstad Nineve wordt in 612 ingenomen door de Babyloniërs. Na de Babyloniërs komen de Perzen.

Zelf kwam Josia in 609 v.Chr. op tragische wijze tussen de raderen van de geschiedenis om het leven, als hijzelf dodelijk gewond raakt tijdens een veldslag bij Megiddo door toedoen van de Egyptenaren die de Assyriërs te hulp schieten tegen de Babyloniërs. Josia sterft in Jeruzalem.¹⁵ Zijn zwakke opvolgers vallen terug in oude praktijken en kunnen het tij niet keren. Twaalf jaren na de dood van Josia valt Jeruzalem ten prooi aan de nieuwe machthebbers, de nu oppermachtige Babyloniërs. Nog tien jaar later, in 587 v.Chr., verwoesten zij na een opstand de stad. Dan wordt de bovenlaag van de bevolking als gijzelaars weggevoerd. Pas na 50 jaar zal een kleine groep Joden terugkeren. Dan wordt een bescheiden tempel voor God herbouwd.

Deze gistende volkenwereld vormt de achtergrond voor het tot ontplooiing komen van het monotheïsme. Het spreekt geenszins vanzelf God als één te ervaren. In vrijwel alle volken was het zo dat de belangenwereld van volken en mensen werd weerspiegeld in het pantheon, de kring van de goden. Israël leert het ethisch geladen geloof in die ene God met vallen en opstaan, in de wisselvalligheden van de tijden. Al het heilige, alles wat ons werkelijk raakt in ons hart, het onuitsprekelijke, het *numineuze*, het geheimzinnige, het mystieke, het goddelijke zonder innerlijke tegenspraak, samen te denken en te voelen, ja te ervaren in één goddelijke openbaring van gerechtigheid direct verbonden met de Tien Geboden, dat spreekt geenszins vanzelf. Monotheïsme heeft een hoog abstractieniveau. Er zijn immers in de wereld duizend belangen, ontelbare stemmen die schreeuwen om onze aandacht. Het christelijk geloof is daar net als het joodse geloof niet vrij van. Op de ene *hype* volgt de andere. Ook wij kennen de onrust van de veelheid. De eenvoud van een God die samenvalt met zijn Woord, en die voor ons herkenbaar is in een machteloos kwetsbaar kind, dat te beseffen, is in de chaos van de wereld, een onvoorstelbaar kostbaar genadegeschenk.

Tijdens een werkelijk beleefd Kerstfeest bestaat het dat wij iets van dit geheim gewaar kunnen worden. Wij kunnen worden ingeleid in een tweede naïviteit, het geloof als van een kind, ook al zijn wij nog zo oud. Maar het bestaat evengoed dat wij, overdonderd door commercie en folklore, helemaal niets zien of horen dat nog iets te maken heeft met geloofsvertrouwen. Het Godsgeheim ervaren, dat gebeurt nu eenmaal eerder tijdens een boswandeling dan in de supermarkt. Was het maar zo dat wij bij restauratiewerkzaamheden aan onze kerk, plotseling een oud boek aantreffen waarin wij ook nog gingen lezen! Helaas, dat zal niet gebeuren, in ieder geval niet in deze kerk. Maar figuurlijk bestaat het wel en is het al talloze malen gebeurd, telkens wanneer mensen, soms onder barre omstandigheden, vasthoudend groeven in het oude wat hun was aangereikt terwijl zij hun harten werkelijk openden, en toen iets nieuws hebben gevonden dat zij van harte en op eigen wijze konden omarmen, juist in hun eigen tijd.

Zo is de kerk begonnen. Dit is wat ook doorklinkt in de plaatsbepaling van de apostel Paulus, waarmee hij zijn brief aan de prille gemeente van Christus in Rome begint, een belangrijk geschrift in het Nieuwe Testament. Paulus voorziet zijn eigen actuele tekst van een oude context. Zijn eigentijdse verkondiging staat in een oeroude traditie. Beloften van Godswege, vanouds in ere, gaan in zijn tijd in vervulling met de groei van de kerk. Wat in Israël begon wordt door de volken met blijdschap ontvangen. Daar gaat het over met Kerstfeest. Zouden ook wij dat kunnen, in een tijd dat de kerk niet groeit maar krimpt, althans hier? Zouden wij dat kunnen, vandaag zo Kerstfeest vieren, niet alleen samen aan een goed voorziene tafel, maar ook alléén, in de stilte, in de binnenkamer, waar het gaat over de persoonlijke ervaring van verbondenheid met God?

Wat wij nodig hebben is een heilige fantasie en concentratie. Durf het, om eens 'nee' te zeggen tegen de drukte en de veelheid van de wereld. Durf het om 'ja' te zeggen tegen de stilte en aanbid. Aanbid niet de vele goden van onze tijd, maar aanbid de Ene, de God van Juda, van Obed, van David... en van Josia, in het Kind van Bethlehem.

Amen.

¹⁵ 2 Koningen 23, 29-30. Vgl. 2 Kronieken 35, 20-25.

Uitzending en zegen

Als jullie vanhier gaan, weet het gezegende mensen te zijn. Ons worden feesten gegeven, die ons samen willen brengen rondom het mysterie van het leven zelf. Dat te beseffen en daaruit te mogen putten, dat is het grootste geschenk.

De genade van onze Heer Jezus Christus,
de liefde van God,
de verbondenheid vanwege de Heilige Geest,
is met jullie allen.